

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (έκτο τμήμα)
της 19ης Οκτωβρίου 2000 *

Στις συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-15/98 και C-105/99,

Ιταλική Δημοκρατία, εκπροσωπούμενη από τον καθηγητή U. Leanza, προϊστάμενο της υπηρεσίας διπλωματικών διαφορών του Υπουργείου Εξωτερικών, επικουρούμενο από τον P. G. Ferri, avvocato dello Stato, με τόπο επιδόσεων στο Λουξεμβούργο την Πρεσβεία της Ιταλίας, 5, rue Marie-Adélaïde,

προσφεύγουσα στην υπόθεση C-15/98,

και

Sardegna Lines — Servizi Marittimi della Sardegna SpA, με έδρα το Cagliari (Ιταλία), εκπροσωπούμενη από τους F. Caruso, U. Iaccarino, B. Carnevale και C. Caruso, δικηγόρους Νάπολης, με αντίκλητο στις Βρυξέλλες τον δικηγόρο F. Caruso, 2 A, rue Van Moer,

προσφεύγουσα στην υπόθεση C-105/99,

* Γλώσσα διαδικασίας: η ιταλική.

κατά

Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκπροσωπούμενης από τον Δ. Τριανταφύλλου και την S. Dragone, μέλη της Νομικής Υπηρεσίας, με αντίκλητο στο Λουξεμβούργο τον C. Gómez de la Cruz, μέλος της ίδιας υπηρεσίας, Centre Wagner, Kirchberg,

καθής,

που έχει ως αντικείμενο την ακύρωση, στις υποθέσεις C-15/98 και C-105/99, της αποφάσεως 98/95/EK της Επιτροπής, της 21ης Οκτωβρίου 1997, σχετικά με τις ενισχύσεις που χορηγούνται από την Περιφέρεια της Σαρδηνίας (Ιταλία) προς τον ναυτιλιακό κλάδο στη Σαρδηνία (ΕΕ 1998, L 20, σ. 30), και, στην υπόθεση C-15/98, του εγγράφου της 14ης Νοεμβρίου 1997, με το οποίο η Επιτροπή ενημέρωσε την Ιταλική Δημοκρατία για την απόφασή της να κινήσει την προβλεπόμενη από το άρθρο 93, παράγραφος 2, της Συνθήκης ΕΚ (νυν άρθρου 88, παράγραφος 2, ΕΚ) διαδικασία κατά των ενισχύσεων προς τον ναυτιλιακό κλάδο (δάνεια/μισθώσεις με προνομακούς όρους για την αγορά, μετασκευή και επισκευή πλοίων): τροποποίηση του καθεστώτος ενισχύσεων δυνάμει του C 23/96 (πρώην NN 181/95) (ΕΕ C 386, σ. 6),

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (έκτο τμήμα),

συγκείμενο από τους C. Gulmann, πρόεδρο τμήματος, J.-P. Puissochet (εισηγητή) και F. Macken, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: N. Fennelly
γραμματέας: L. Hewlett, υπάλληλος διοικήσεως,

έχοντας υπόψη την έκθεση ακροατηρίου,

αφού άκουσε τις αγορεύσεις των διαδίκων κατά τη συνεδρίαση της 27ης Ιανουαρίου 2000,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 13ης Απριλίου 2000,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Με δικόγραφο που κατέθεσε στη Γραμματεία του Δικαστηρίου στις 22 Ιανουαρίου 1998, η Ιταλική Δημοκρατία ζήτησε, δυνάμει του άρθρου 173, πρώτο εδάφιο, της Συνθήκης ΕΚ (νυν, κατόπιν τροποποίησης, άρθρου 230, πρώτο εδάφιο, ΕΚ), την ακύρωση της αποφάσεως 98/95/ΕΚ της Επιτροπής, της 21ης Οκτωβρίου 1997, σχετικά με τις ενισχύσεις που χορηγούνται από την Περιφέρεια της Σαρδηνίας (Ιταλία) προς τον ναυτιλιακό κλάδο στη Σαρδηνία (ΕΕ 1998, L 20, σ. 30), και του εγγράφου της 14ης Νοεμβρίου 1997, με το οποίο η Επιτροπή ενημέρωσε την Ιταλική Δημοκρατία για την απόφασή της να κινήσει την προβλεπόμενη από το άρθρο 93, παράγραφος 2, της Συνθήκης ΕΚ (νυν άρθρου 88, παράγραφος 2, ΕΚ) διαδικασία κατά των ενισχύσεων προς τον ναυτιλιακό κλάδο (δάνεια/μισθώσεις με προνομηματικούς όρους για την αγορά, μετασκευή και επισκευή πλοίων): τροποποίηση του καθεστώτος ενισχύσεων δυνάμει του C 23/96 (πρώην NN 181/95) (ΕΕ C 386, σ. 6, στο εξής: απόφαση της 14ης Νοεμβρίου 1997).
- 2 Με δικόγραφο που κατέθεσε στη Γραμματεία του Πρωτοδικείου στις 6 Απριλίου 1998 (υπόθεση T-58/98), η εταιρία Sardegna Lines — Servizi Marittimi della

Sardegna SpA (στο εξής: Sardegna Lines) ζήτησε, δυνάμει του άρθρου 173, τέταρτο εδάφιο, της Συνθήκης, την ακύρωση της αποφάσεως 98/95.

3 Ενόψει του γεγονότος ότι αμφότερες οι προσφυγές, των οποίων επελήφθησαν αντιστοίχως το Δικαστήριο και το Πρωτοδικείο, θέτουν υπό αμφισβήτηση το κύρος της αποφάσεως 98/95, το Πρωτοδικείο, με διάταξη του πέμπτου πενταμελούς τμήματος της 16ης Μαρτίου 1999 απέσχε της εκδικάσεως της υποθέσεως T-58/98, Sardegna Lines κατά Επιτροπής (μη δημοσιευθείσα στη Συλλογή), για να μπορέσει το Δικαστήριο να αποφανθεί επί του αιτήματος περί ακυρώσεως της εν λόγω αποφάσεως. Η υπόθεση αυτή πρωτοκολλήθηκε στη Γραμματεία του Δικαστηρίου στις 25 Μαρτίου 1999 με αριθμό C-105/99.

4 Λόγω της συναφείας των δύο υποθέσεων, ο Πρόεδρος του Δικαστηρίου διέταξε, με διάταξη της 19ης Οκτωβρίου 1999, τη συνεκδίκαση αυτών προς διευκόλυνση της προφορικής διαδικασίας και προς έκδοση κοινής αποφάσεως, σύμφωνα με το άρθρο 43 του Κανονισμού Διαδικασίας.

Τα μέτρα της Περιφέρειας της Σαρδηνίας υπέρ του ναυτιλιακού κλάδου στη Σαρδηνία

5 Με τον νόμο αριθ. 20, της 15ης Μαΐου 1951, σχετικά με τα μέτρα υπέρ των ναυτιλιακών εταιριών (*Bollettino ufficiale della Regione della Sardegna* της 15ης Οκτωβρίου 1952), όπως τροποποιήθηκε με τον νόμο αριθ. 15, της 19ης Ιουλίου 1954 (*Bollettino ufficiale della Regione della Sardegna* της 23ης Αυγούστου 1954, στο εξής: νόμος αριθ. 20/1951), η Περιφέρεια της Σαρδηνίας δημιούργησε ένα ταμείο για τη χορήγηση δανείων σε ναυτιλιακές εταιρίες για τη ναυπήγηση, αγορά, μετατροπή, μετασκευή και επισκευή των εμπορικών πλοίων.

6 Τα δάνεια αυτά προορίζονταν αρχικά μόνο για τις εταιρίες με έδρα, φορολογική κατοικία καθώς και λιμένα νηολογίσεως στη Σαρδηνία (άρθρο 2). Δεν μπορούν να υπερβαίνουν το 60 % του επενδυτικού κόστους. Πάντως, στην περίπτωση εργασιών ναυπήγσεως, μετατροπής ή επισκευής, για τις οποίες ο ενδιαφερόμενος έχει ήδη

λάβει ενίσχυση δυνάμει της ισχύουσας εθνικής νομοθεσίας, δεν μπορούν να υπερβαίνουν το 20 % του επενδυτικού κόστους (άρθρο 5).

- 7 Τόκοι, προμήθειες και άλλες επιβαρύνσεις συνδεδεμένες με τα δάνεια δεν μπορούν να υπερβούν, για τον δανειστή, το 3,5 % του ποσού του δανείου. Το ποσοστό αυτό φθάνει το 4,5 % σε περίπτωση παράλληλης χορηγήσεως ενισχύσεως δυνάμει της εθνικής νομοθεσίας (άρθρο 6). Η αποπληρωμή του κεφαλαίου πρέπει να γίνεται σε δώδεκα κατ' ανώτατο όριο ετήσιες δόσεις, αρχής γενομένης από το τρίτο έτος μετά την έναρξη λειτουργίας του πλοίου για το οποίο χορηγήθηκε το δάνειο (άρθρο 9).
- 8 Ο νόμος αριθ. 20/1951 τροποποιήθηκε με τα άρθρα 99 και 100 του περιφερειακού νόμου αριθ. 11, της 4ης Ιουνίου 1988, περί των σχετικών με την κατάρτιση του ετήσιου προϋπολογισμού της Περιφέρειας της Σαρδηνίας διατάξεων (οικονομικός νόμος 1988, τακτικό συμπλήρωμα στο *Bollettino ufficiale della Regione della Sardegna* της 6ης Ιουνίου 1988 στο εξής: νόμος αριθ. 11/1988).
- 9 Σύμφωνα με το άρθρο 99 του νόμου αριθ. 11/1988, που αντικαθιστά το άρθρο 2, του νόμου αριθ. 20/1951, η επιχείρηση που επιθυμεί να τύχει δανείου οφείλει να πληροί τις ακόλουθες προϋποθέσεις:
 - η επιχείρηση πρέπει να έχει την κύρια και πραγματική έδρα της, τα διοικητικά της γραφεία και τον λιμένα της νηολογήσεως, καθώς και, κατά περίπτωση, τις κύριες αποθήκες και τον βοθητικό εξοπλισμό της σε μία από τις θαλάσσιες πόλεις της περιφέρειας·
 - όλα τα πλοία της εταιρίας πρέπει να είναι νηολογημένα σε λιμάνια της περιφέρειας·

- η εταιρία πρέπει να χρησιμοποιεί τα λιμάνια της περιφέρειας ως κέντρο των ναυτιλιακών της δραστηριοτήτων χρησιμοποιώντας τα συνήθως ως ενδιάμεσο σταθμό σε περίπτωση παροχής κανονικών υπηρεσιών, αυτές πρέπει να έχουν την αφηγήρα τους ή να συνεπάγονται έναν ή περισσότερους περιοδικούς σταθμούς σε ένα από τα λιμάνια αυτά·
- η εταιρία δεσμεύεται να επισκευάζει τα πλοία της στα λιμάνια της περιφέρειας εφόσον τα ναυπηγεία της Σαρδηνίας διαθέτουν την αναγκαία υποδομή και δεν συντρέχει περίπτωση ανωτέρας βίας, αναπόφευκτες απαιτήσεις ναυλώσεως ή προφανείς λόγοι οικονομικού ή χρονικού χαρακτήρα·
- για τα πλοία ολικής χωρητικότητας άνω των 250 τόνων, η εταιρία έχει την υποχρέωση να εξασφαλίζει ειδικό πλήρωμα με όλες τις κατηγορίες ναυτικών που απαιτούνται για την καλή λειτουργία του πλοίου καλώντας μόνο ναυτικούς εγγεγραμμένους στον γενικό πίνακα υπηρεσίας του λιμένα νηολογήσεως· επιλέγει το προσωπικό του πληρώματος, τόσο γενικών όσο και ειδικών καθηκόντων, από τον εν λόγω πίνακα, με μοναδικούς περιορισμούς συναφώς μόνον αυτούς που προβλέπουν οι εθνικές κανονιστικές ρυθμίσεις περί απασχολήσεως των ναυτικών.

10 Το άρθρο 100 του νόμου αριθ. 11/1988 παρέχει το δικαίωμα στις αρχές της Σαρδηνίας να χορηγούν επιδότηση, υπό τη μορφή επιδοτήσεως επιτοκίου, στις ναυτιλιακές εταιρίες που επιλέγουν να χρηματοδοτήσουν την αγορά πλοίου μέσω μισθώσεως αντί με τη χορήγηση δανείου. Η επιδότηση αυτή είναι ίση με τη διαφορά μεταξύ του τρέχοντος κόστους δανεισμού ενός ποσού αντίστοιχου προς τις ετήσιες επιβαρύνσεις απόδοσης, υπολογιζομένου με το επιτόκιο αναφοράς για τη ναυτιλιακή πίστωση, και της επιβαρύνσεως των τόκων από δάνειο του ίδιου ποσού, υπολογιζομένου με επιτόκιο 5 %. Με τη λήξη της συμβάσεως, τα πλοία για τα οποία χορηγήθηκε επιδότηση μπορούν να αγορασθούν από τον μισθωτή για ποσό ίσο προς το 1 % της τιμής αγοράς τους.

11 Ο νόμος αριθ. 11/1988 τροποποιήθηκε με το άρθρο 36 του νόμου αριθ. 9, της 15ης Φεβρουαρίου 1996, περί θεσπίσεως διατάξεων σχετικών με την κατάρτιση του

ετήσιου και πολυετούς προϋπολογισμού της Περιφέρειας της Σαρδηνίας (οικονομικός νόμος του 1996, τακτικό συμπλήρωμα του *Bollettino ufficiale della Regione autonoma della Sardegna* της 17ης Φεβρουαρίου 1996, στο εξής: νόμος αριθ. 9/1996).

- 12 Ο νόμος αριθ. 9/1996 προβλέπει μεταξύ άλλων ότι, για να καταστεί ο νόμος αριθ. 20/1951 συμβατός προς το κοινοτικό δίκαιο και τις εφαρμοστέες συναφώς οδηγίες, το άρθρο 2 του τελευταίου αυτού νόμου και το άρθρο 99 του νόμου αριθ. 11/988 καταργούνται. Ο νέος νόμος τροποποιεί επίσης ορισμένες χρηματοδοτικές λεπτομέρειες των δανείων και των μισθώσεων και ευνοεί τις πράξεις που αποσκοπούν στην εισαγωγή καινοτόμων και υψηλής τεχνολογίας τρόπων μεταφοράς.

Τα πραγματικά περιστατικά της υποθέσεως

Στην υπόθεση C-15/98

- 13 Η Επιτροπή πληροφορήθηκε, κατόπιν καταγγελίας, την ύπαρξη του καθεστώτος ενισχύσεων προς τους αρμοδίους για την εκμετάλλευση πλοίων στη Σαρδηνία, το οποίο θεσπίστηκε με τον νόμο αριθ. 20/1951, όπως τροποποιήθηκε με τον νόμο αριθ. 11/1988. Αν και το καθεστώς αυτό θεσπίστηκε πριν από την έναρξη της ισχύος της Συνθήκης ΕΚ, η Επιτροπή έκρινε ότι τροποποιήθηκε ουσιαδώς μετά την έναρξη της ισχύος αυτής της τελευταίας και, επομένως, συνιστά μη κοινοποιηθείσα νέα ενίσχυση.
- 14 Με έγγραφο της 10ης Σεπτεμβρίου και της 23ης Νοεμβρίου 1993, η Επιτροπή ζήτησε από τις ιταλικές αρχές να της προσκομίσουν στοιχεία για το εν λόγω καθεστώς. Κατόπιν αυτού, οι εν λόγω αρχές της διαβίβασαν πληροφορίες και στις 18 Ιανουαρίου 1994 συναντήθηκαν με τις υπηρεσίες της Επιτροπής στη Ρώμη. Πάντως, μετά την ημερομηνία αυτή, οι ιταλικές αρχές δεν απάντησαν πλέον στα έγγραφα της Επιτροπής.

- 15 Με έγγραφο της 24ης Ιουνίου 1996, η Επιτροπή ανακοίνωσε στην Ιταλική Κυβέρνηση την απόφασή της να κινήσει τη διαδικασία του άρθρου 93, παράγραφος 2, της Συνθήκης και της ζήτησε να της διαβιβάσει τις παρατηρήσεις της. Με το έγγραφο αυτό, η Επιτροπή, αφενός, επισήμανε ότι θεωρούσε το καθεστώς ενισχύσεων προς τους αρμοδίους για την εκμετάλλευση πλοίων της Σαρδηνίας νέα ενίσχυση η οποία, εφόσον δεν της είχε κοινοποιηθεί, ήταν παράνομη. Αφετέρου, στηριχθείσα στις διαβιβασθείσες πληροφορίες, εξέφρασε σοβαρές αμφιβολίες ως προς το συμβατό της ενισχύσεως αυτής προς την κοινή αγορά.
- 16 Τα κράτη μέλη και οι λοιποί ενδιαφερόμενοι ενημερώθηκαν για την έναρξη της διαδικασίας αυτής με τη δημοσίευση ανακοινώσεως της Επιτροπής στην *Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων* (ΕΕ 1996, C 368, σ. 2).
- 17 Η Ιταλική Κυβέρνηση, με έγγραφο της 31ης Οκτωβρίου 1996, και οι αρχές της Σαρδηνίας, με έγγραφα της 11ης Οκτωβρίου 1996 και της 22ας Ιανουαρίου 1997, υπέβαλαν τις παρατηρήσεις τους. Ισχυρίστηκαν, ειδικότερα, ότι το καθεστώς ενισχύσεων προς τους αρμοδίους για την εκμετάλλευση πλοίων στη Σαρδηνία είχε, εν τω μεταξύ, τροποποιηθεί με τον περιφερειακό νόμο αριθ. 9/1996, προκειμένου να ανταποκριθεί στις αντιρρήσεις που προέβαλε η Επιτροπή. Οι αρχές της Σαρδηνίας ενημέρωσαν επιπλέον την Επιτροπή ότι το ποσό των εγκριθέντων δανείων προς τις επιχειρήσεις του ναυτιλιακού κλάδου βάσει του νόμου αριθ. 20/1951, όπως τροποποιήθηκε με τον νόμο αριθ. 11/1988, ανερχόταν σε 12 697 450 000 ιταλικές λίρες (ITL).
- 18 Στις 21 Οκτωβρίου 1997, η Επιτροπή εξέδωσε την απόφαση 98/95.
- 19 Με την απόφαση αυτή, η Επιτροπή διαπίστωσε κατ' ουσίαν τα ακόλουθα σημεία:
- επειδή ο νόμος αριθ. 11/1988 τροποποίησε σημαντικά το θεσπισθέν το 1951 καθεστώς ενισχύσεων προς τους αρμοδίους για την εκμετάλλευση πλοίων στη Σαρδηνία, το τροποποιηθέν καθεστώς ενισχύσεων συνιστά νέα ενίσχυση, η οποία έπρεπε να έχει κοινοποιηθεί στην Επιτροπή σύμφωνα με το άρθρο 93, παράγραφος 3, της Συνθήκης·

- το εν λόγω καθεστώς ενισχύσεων συνιστά κρατική ενίσχυση κατά την έννοια του άρθρου 92, παράγραφος 1, της Συνθήκης ΕΚ (νυν, κατόπιν τροποποίησης, άρθρου 87, παράγραφος 1, ΕΚ), αφού «οι δικαιούχοι εταιρίες ανακουφίζονται από ένα χρηματοδοτικό βάρος που κανονικά επωμίζονται οι ίδιες (συνήθη επιτόκια εμπορικών χρεών και άλλες επιβαρύνσεις δανείων/εκμισθώσεων)»· «η επιβάρυνση αυτή μεταφέρεται σε κρατικούς πόρους (ειδικότερα στις αρχές της Σαρδηνίας)», «η ενίσχυση έχει επιλεκτικό χαρακτήρα (προβλέπεται για τον ναυτιλιακό κλάδο)» και «η ενίσχυση θίγει το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών». Ως προς το τελευταίο αυτό σημείο, με την απόφαση τονίζεται ότι πλέον του 90 % του εμπορίου μεταξύ των κρατών μελών και της Σαρδηνίας διεξάγεται διά θαλάσσης και ότι 65 % της τουριστικής κινήσεως (επιβάτες με οχήματα) μεταξύ της Κοινότητας και της Σαρδηνίας ελέγχεται από ναυτιλιακές εταιρίες·
- ως προς το καθεστώς ενισχύσεων δεν μπορούν να εφαρμοστούν οι εξαιρέσεις του άρθρου 92, παράγραφος 3, της Συνθήκης, εφόσον αυτό παραβιάζει τις θεμελιώδεις αρχές της ελευθερίας εγκαταστάσεως [άρθρο 52 της Συνθήκης ΕΚ (νυν, κατόπιν τροποποίησης, άρθρο 43 ΕΚ)] και της απαγορεύσεως των διακρίσεων λόγω ιθαγενείας [άρθρα 6 και 48, παράγραφος 2, της Συνθήκης ΕΚ (νυν, κατόπιν τροποποίησης, άρθρα 12 ΕΚ και 39, παράγραφος 2, ΕΚ)]·

η παραβίαση της ελευθερίας εγκαταστάσεως έγκειται στον αποκλεισμό από την εφαρμογή του εν λόγω καθεστώτος των ενισχύσεων των εταιριών που είναι εγκατεστημένες στη Σαρδηνία, αλλά των οποίων η έδρα βρίσκεται αλλού ή των οποίων τα πλοία είναι νηολογημένα αλλού. Η υποχρέωση, στην περίπτωση των πλοίων άνω των 250 τόνων, να απασχολείται ελάχιστο ποσοστό ναυτεργατών εγγεγραμμένων στον πίνακα υπηρεσίας του λιμανιού της Σαρδηνίας, όπου είναι νηολογημένο το πλοίο, συνιστά παραβίαση της αρχής της απαγορεύσεως των διακρίσεων·

- εν πάση περιπτώσει, το καθεστώς ενισχύσεων δεν ανταποκρίνεται στις προϋποθέσεις του άρθρου 92, παράγραφος 3, στοιχεία α' και γ', της Συνθήκης·

αφενός, μολονότι η Σαρδηνία είναι επιλέξιμη για περιφερειακή ενίσχυση δυνάμει του άρθρου 92, παράγραφος 3, στοιχείο α', της Συνθήκης, η συγκε-

χοριμένη ενίσχυση δεν χορηγήθηκε δυνάμει καθεστώτος ενισχύσεων, που προορίζεται για την προώθηση της περιφερειακής αναπτύξεως, διότι περιορίζεται στον ναυτιλιακό κλάδο. Κατά τα λοιπά, η διάταξη αυτή δεν μπορεί να επιτρέψει ενίσχυση, η οποία παραβιάζει τις κοινοτικές κατευθυντήριες γραμμές περί των ενισχύσεων συγκεκριμένων ευαίσθητων τομέων όπως οι θαλάσσιες μεταφορές:

αφετέρου, όσον αφορά τις παρεκκλίσεις του άρθρου 92, παράγραφος 3, στοιχείο γ', της Συνθήκης, το εν λόγω καθεστώς ενισχύσεων δεν τηρεί την υποχρέωση διαφάνειας για τους σκοπούς της εφαρμογής της κοινοτικής νομοθεσίας περί των ενισχύσεων για τη ναυπήγηση πλοίων [κανονισμός (ΕΚ) 3094/95 του Συμβουλίου, της 22ας Δεκεμβρίου 1995 (ΕΕ L 332, σ. 1), όπως τροποποιήθηκε με τον κανονισμό (ΕΚ) 1904/96 του Συμβουλίου, της 27ης Σεπτεμβρίου 1996 (ΕΕ L 251, σ. 5)], την οποία επιβάλλουν οι κατευθυντήριες κοινοτικές γραμμές του 1989 περί των κρατικών ενισχύσεων προς ναυτιλιακές εταιρίες [SEC(89) 921 τελικό, της 3ης Αυγούστου 1989]] και αυτές του 1997 περί των κρατικών ενισχύσεων υπέρ των θαλασσίων μεταφορών (ΕΕ 1997, C 205, σ. 5). Όσον αφορά τις ενισχύσεις για μίσθωση πλοίων, αυτές συνιστούν ενισχύσεις λειτουργίας που απαγορεύονται από τις εν λόγω κατευθυντήριες γραμμές:

- η Ιταλική Κυβέρνηση δεν αμφισβήτησε, κατά τη διάρκεια της διοικητικής διαδικασίας, ούτε τον χαρακτήρα της νέας ενισχύσεως του καθεστώτος ενισχύσεων προς τους αρμοδίους για την εκμετάλλευση πλοίων της Σαρδηνίας ούτε την παραβίαση των θεμελιωδών αρχών της ελευθερίας εγκαταστάσεως και της απαγορεύσεως των διακρίσεων λόγω ιθαγενείας:
- η απόφαση 98/95 δεν αφορά τις πρόσφατες τροποποιήσεις που επήλθαν στο εν λόγω καθεστώς ενισχύσεων, ειδικότερα με τον νόμο αριθ. 9/1996, οι οποίες θα εξεταστούν χωριστά.

²⁰ Συνεπώς, η Επιτροπή έκρινε ότι τα δάνεια και οι μισθώσεις, συνολικού ύψους 12 697 450 000 ΙΤL, που χορηγήθηκαν σε εταιρίες του ναυτιλιακού κλάδου δυνάμει του νόμου αριθ. 20/1951, όπως τροποποιήθηκε με τον νόμο αριθ. 11/1988, περιέχουν στοιχεία που συνιστούν κρατικές ενισχύσεις, οι οποίες είναι ταυτόχρονα παράνομες και ασυμβίβαστες προς τη Συνθήκη (άρθρο 1 της αποφάσεως 98/95). Ζήτησε επίσης από την Ιταλική Δημοκρατία να ανακτήσει από κάθε αποδέκτη δανείου ή χρημα-

τοδοτικής μισθώσεως ένα ποσό αντιστοιχούν στη διαφορά μεταξύ, αφενός, του συνόλου των τόκων ή των άλλων επιβαρύνσεων που όφειλε ο αποδέκτης να είχε καταβάλει σύμφωνα με τους συνήθεις όρους της αγοράς και, αφετέρου, του συνόλου των τόκων και λοιπών επιβαρύνσεων που πραγματικά κατέβαλε (άρθρο 2 της αποφάσεως 98/95).

- 21 Επιπλέον, με απόφαση της 14ης Νοεμβρίου 1997, η Επιτροπή κίνησε τη διαδικασία του άρθρου 93, παράγραφος 2, της Συνθήκης κατά του καθεστώτος ενισχύσεων προς τους αρμόδιους για την εκμετάλλευση πλοίων στη Σαρδηνία, όπως τροποποιήθηκε με τον νόμο αριθ. 9/1996. Η απόφαση αυτή αποτέλεσε αντικείμενο ανακοινώσεως της Επιτροπής στην *Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων* (ΕΕ C 386, σ. 6).

Στην υπόθεση C-105/99

- 22 Τον μήνα Ιούλιο 1992, η Sardegna Lines έτυχε, βάσει του νόμου 20/1951, όπως τροποποιήθηκε με τον νόμο αριθ. 11/1988, χρηματοδοτήσεως ύψους 9 600 000 000 ΙΤΛ για την αγορά πλοίου προοριζομένου για τη μεταφορά επιβατών, στο οποίο δόθηκε το όνομα Moby Dream και το οποίο κόστισε 16 000 000 000 ΙΤΛ.
- 23 Η χρηματοδότηση αυτή, ίση προς το 60 % του ποσού της επενδύσεως, έλαβε τη μορφή δανείου με επιτόκιο 3,5 %, επιστρεπτό σε δώδεκα ετήσιες ισόποσες δόσεις, από το τρίτο έτος από της πραγματικής θέσεως σε λειτουργία του εν λόγω πλοίου.

Επί του παραδεκτού των προσφυγών

Επί του παραδεκτού της προσφυγής της Ιταλικής Δημοκρατίας

- 24 Η Επιτροπή υποβάλλει ένσταση απαραδέκτου κατά του συνόλου της προσφυγής που άσκησε η Ιταλική Δημοκρατία. Θεωρεί, πράγματι, ότι η προσφυγή πρέπει κανονικά να επιδιώκει την ακύρωση μιας μόνον πράξεως. Βεβαίως, το Δικαστήριο δέχθηκε ότι, σε ορισμένες εξαιρετικές περιπτώσεις, η αυτή προσφυγή επιδιώκει την ακύρωση πολλών αποφάσεων. Αυτό συμβαίνει όταν οι επίδικες αποφάσεις είναι παράλληλες από διαδικαστικής, χρονικής και ουσιαστικής απόψεως (απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 1954, 1/54, Γαλλία κατά Ανωτάτης Αρχής, Συλλογή τόμος 1954-1964, σ. 1), ή όταν μία από αυτές αποτελεί συνέπεια της άλλης (απόφαση της 2ας Μαρτίου 1967, 25/65 και 26/65, Simet και Fegam κατά Ανωτάτης Αρχής, Συλλογή τόμος 1965-1968, σ. 483), ή ακόμη όταν οι επίδικες αποφάσεις προέρχονται από μια πολύπλοκη διοικητική διαδικασία (απόφαση της 31ης Μαρτίου 1965, 12/64 και 29/64, Ley κατά Επιτροπής, Συλλογή τόμος 1965-1968, σ. 41). Πάντως, οι δύο αποφάσεις, τις οποίες προσβάλλει η Ιταλική Δημοκρατία, δεν υπάγονται σε καμία από τις εξαιρέσεις αυτές.
- 25 Η Επιτροπή παρατηρεί επίσης ότι το δικόγραφο της προσφυγής της Ιταλικής Δημοκρατίας δεν διακρίνει σε κανένα σημείο μεταξύ των λόγων ακυρώσεως που προβάλλονται κατά της αποφάσεως 98/95 και αυτών που προβάλλονται κατά της αποφάσεως της 14ης Νοεμβρίου 1997. Πλην όμως, δεδομένου ότι αυτές αφορούν δύο ουσιαστικά διαφορετικά καθεστώτα ενισχύσεων, οι λόγοι αυτοί ακυρώσεως δεν μπορούν να είναι οι ίδιοι, η δε σύγχυσή τους θα πρέπει επίσης να έχει ως αποτέλεσμα το απαράδεκτο της προσφυγής στο σύνολό της.
- 26 Επικουρικώς, η Επιτροπή υποστηρίζει ότι η προσφυγή της Ιταλικής Δημοκρατίας είναι μερικώς απαράδεκτη καθόσον αφορά την απόφαση της 14ης Νοεμβρίου 1997. Συγκεκριμένα, οι λόγοι ακυρώσεως που προσβάλλει η Ιταλική Δημοκρατία αφορούν μόνον την απόφαση 98/95.

- 27 Η Ιταλική Δημοκρατία ισχυρίζεται ότι το καθεστώς ενισχύσεων προς τους αρμόδιους για την εκμετάλλευση πλοίων στη Σαρδηνία έπρεπε να αποτελέσει αντικείμενο ενιαίας διαδικασίας και ότι το ελάττωμα αυτό θίγει τόσο την απόφαση 98/95, με την οποία τερματίστηκε η πρώτη διαδικασία, όσο και την απόφαση της 14ης Νοεμβρίου 1997 περί ενάρξεως δεύτερης διαδικασίας. Εξάλλου, οι δύο αποφάσεις, οι οποίες αφορούν το ίδιο καθεστώς ενισχύσεων, περιέχουν κατ' αυτού ανάλογες αιτιάσεις. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο το αίτημα περί ακυρώσεως της αποφάσεως της 14ης Νοεμβρίου 1997 δεν στηρίχθηκε σε ειδικούς λόγους. Η Ιταλική Δημοκρατία τονίζει, εντούτοις, ότι η προσφυγή της αφορά, κυρίως, την ακύρωση της αποφάσεως 98/95, την οποία αφορούν όλοι οι προβαλλόμενοι λόγοι.
- 28 Πρέπει κατ' αρχάς να παρατηρηθεί ότι, ακόμη και αν υποθεθεί ότι μια προσφυγή δεν μπορεί να επιδιώκει την ακύρωση περισσότερων πράξεων παρά μόνον αν αυτές είναι επαρκώς συναφείς μεταξύ τους και ότι η απόφαση 98/95 και αυτή της 14ης Νοεμβρίου 1997 δεν πληρούν την προϋπόθεση αυτή, η εν λόγω έλλειψη συνάφειας δεν μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα το απαράδεκτο της προσφυγής παρά μόνον καθόσον αυτή επιδιώκει την ακύρωση της αναφερθείσας δεύτερης αποφάσεως.
- 29 Πρέπει στη συνέχεια να υπομνηστεί ότι, σύμφωνα με τα άρθρα 19 του Οργανισμού ΕΚ του Δικαστηρίου και 38, παράγραφος 1, του Κανονισμού Διαδικασίας, το δικόγραφο της προσφυγής πρέπει να περιέχει, μεταξύ άλλων, συνοπτική έκθεση των προβαλλομένων λόγων. Όπως η Επιτροπή τόνισε στο υπόμνημά της αντικρούσεως, η ίδια δε η Ιταλική Δημοκρατία δέχθηκε με το υπόμνημά της απαντήσεως, όλοι οι λόγοι και τα επιχειρήματα που προέβαλε η προσφεύγουσα αφορούν στην πραγματικότητα μόνον την απόφαση 98/95.
- 30 Επομένως, η προσφυγή της Ιταλικής Δημοκρατίας είναι, κατά πάσαν περίπτωση, απαράδεκτη καθόσον επιδιώκει την ακύρωση της αποφάσεως της 14ης Νοεμβρίου 1997.

Επί του παραδεκτού της προσφυγής της Sardegna Lines

- 31 Η Sardegna Lines θεωρεί, χωρίς να αντικρούεται από την Επιτροπή, ότι η απόφαση 98/95 την αφορά άμεσα και ατομικά και ότι η προσφυγή της είναι συνεπώς παραδεκτή. Πράγματι, παρ' όλων ό,τι απευθύνεται στην Ιταλική Δημοκρατία, η απόφαση αυτή τη θίγει ουσιαστικά ως αρμόδια για την εκμετάλλευση πλοίων στη Σαρδηνία η οποία έτυχε του καθεστώτος ενισχύσεων που αμφισβητεί η Επιτροπή, εφόσον θα πρέπει να προβεί στην επιστροφή της καταβληθείσας ενισχύσεως. Εξάλλου, το Δικαστήριο έχει ήδη δεχθεί το παραδεκτό της προσφυγής επιχειρήσεως ευρισκομένης σε ανάλογη κατάσταση (απόφαση της 13ης Απριλίου 1994, C-324/90 και C-342/90, Γερμανία και Pleuger Worthington κατά Επιτροπής, Συλλογή 1994, σ. I-1173).
- 32 Κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, υποκείμενα άλλα από τους αποδέκτες μιας αποφάσεως δεν μπορούν να ισχυριστούν ότι τα αφορά ατομικά παρά μόνον αν η απόφαση αυτή τα θίγει λόγω ορισμένων ξεχωριστών ιδιοτήτων ή μιας πραγματικής καταστάσεως που τα χαρακτηρίζει σε σχέση με κάθε άλλο πρόσωπο και έτσι τα εξατομικεύει κατά τρόπον ανάλογο προς αυτόν του αποδέκτη (βλ. μεταξύ άλλων, απόφαση της 15ης Ιουλίου 1963, 25/62, Plaumann κατά Επιτροπής, Συλλογή τόμος 1954-1964, σ. 942, και απόφαση της 2ας Απριλίου 1998, C-321/95 P, Greenpeace Council κ.λπ. κατά Επιτροπής, Συλλογή 1998, σ. I-1651, σκέψεις 7 και 28).
- 33 Το Δικαστήριο έκρινε επομένως ότι μια επιχείρηση δεν μπορεί, κατ' αρχήν, να προσβάλει απόφαση της Επιτροπής περί απαγορεύσεως καθεστώτος κλαδικών ενισχύσεων αν η απόφαση αυτή την αφορά μόνο λόγω της συμμετοχής της στον εν λόγω κλάδο και λόγω της ιδιότητάς της του δυνητικού δικαιούχου του εν λόγω καθεστώτος. Πράγματι, μια τέτοια απόφαση εμφανίζεται, έναντι της προσφεύγουσας επιχειρήσεως, ως μέτρο γενικής ισχύος το οποίο έχει εφαρμογή σε αντικειμενικά καθοριζόμενες καταστάσεις και συνεπάγεται έννομα αποτελέσματα για κατηγορία προσώπων τα οποία αναφέρονται γενικά και αφηρημένα (αποφάσεις της 2ας Φεβρουαρίου 1988, 67/85, 68/85 και 70/85, Van der Kooy κ.λπ. κατά Επιτροπής, Συλλογή 1988, σ. 219, σκέψη 15, και της 7ης Δεκεμβρίου 1993, C-6/92, Federmineraria κ.λπ. κατά Επιτροπής, Συλλογή 1993, σ. I-6357, σκέψη 14).
- 34 Πάντως, η θέση της Sardegna Lines είναι διαφορετική. Συγκεκριμένα, η απόφαση 98/95 δεν την αφορά μόνον ως επιχείρηση του ναυτιλιακού κλάδου στη Σαρδηνία και

δυναμική δικαιούχο του καθεστώτος ενισχύσεων προς τους αρμοδίους για την εκμετάλλευση πλοίων στη Σαρδηνία, αλλά την αφορά επίσης υπό την ιδιότητα της του πραγματικού δικαιούχου ατομικής ενισχύσεως που χορηγήθηκε βάσει του καθεστώτος αυτού και της οποίας την ανάκτηση διέταξε η Επιτροπή.

- 35 Συνεπώς, η απόφαση 98/95 αφορά τη Sardegna Lines ατομικά.
- 36 Εξάλλου, στο μέτρο που το άρθρο 2 της αποφάσεως 98/95 υποχρεώνει την Ιταλική Δημοκρατία να ανακτήσει από κάθε δικαιούχο των δανείων και των μισθώσεων την ενίσχυση που αυτές περιέχουν, πρέπει να θεωρείται ότι η απόφαση αυτή αφορά τη Sardegna Lines άμεσα.
- 37 Από το σύνολο των προεκτεθέντων προκύπτει ότι η προσφυγή της Sardegna Lines είναι παραδεκτή.

Επί της ουσίας

Οι προβαλλόμενοι από τις προσφεύγουσες λόγοι ακυρώσεως

- 38 Η Ιταλική Δημοκρατία αιτιάζεται, πρώτον, την Επιτροπή ότι υπέβαλε το καθεστώς ενισχύσεων προς τους αρμόδιους για την εκμετάλλευση πλοίων στη Σαρδηνία σε δύο χωριστές διαδικασίες αντί μιας ενιαίας διαδικασίας και ότι τροποποίησε το αντικείμενο της διαδικασίας που είχε ως αποτέλεσμα την έκδοση της αποφάσεως 98/95.

Αμφισβητεί, δεύτερον, ότι με την τελευταία το καθεστώς κηρύχθηκε ασυμβίβαστο προς την κοινή αγορά λόγω της παραβάσεως των άρθρων 6, 48, παράγραφος 2 και 52 της Συνθήκης και αρνείται, κατά πάσαν περίπτωση, οποιαδήποτε αρμοδιότητα στην Επιτροπή να διαπιστώνει μια τέτοια παράβαση στο πλαίσιο της διαδικασίας εξετάσεως των κρατικών ενισχύσεων.

39 Η Sardegna Lines προβάλλει την εκ μέρους της Επιτροπής παράβαση της οδηγίας 90/684/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 21ης Δεκεμβρίου 1990, σχετικά με τις ενισχύσεις στις ναυπηγικές εργασίες (ΕΕ L 380, σ. 27). Υποστηρίζει επίσης ότι η απόφαση 98/95 αντιβαίνει στο άρθρο 92, παράγραφος 1, της Συνθήκης.

40 Κατά τα λοιπά, οι λοιποί λόγοι ακυρώσεως που προέβησαν η Ιταλική Δημοκρατία και η Sardegna Lines είναι κοινοί. Στηρίζονται αντίστοιχα στον εσφαλμένο χαρακτηρισμό ως νέας ενισχύσεως του καθεστώτος ενισχύσεων προς τους αρμοδίους για την εκμετάλλευση πλοίων στη Σαρδηνία, σε ανεπαρκή αιτιολογία της αποφάσεως 98/95 έναντι του άρθρου 92, παράγραφος 1, της Συνθήκης, σε παράβαση του άρθρου 92, παράγραφος 3, στοιχεία α' και γ', της Συνθήκης και σε ελλιπή αιτιολογία έναντι των διατάξεων που περιέχει, καθώς και στον παράνομο χαρακτήρα της υποχρεώσεως ανακτήσεως των ενισχύσεων την οποία επέβαλε η απόφαση 98/95.

Επί της μη υπάρξεως ενιαίας διοικητικής διαδικασίας (υπόθεση C-15/98)

41 Η Ιταλική Δημοκρατία υποστηρίζει ότι οι επελθούσες το 1988 και το 1996 τροποποιήσεις του καθεστώτος ενισχύσεων προς τους αρμοδίους για την εκμετάλλευση πλοίων στη Σαρδηνία δεν το επηρέασαν σε βάθος και ότι τίποτε δεν δικαιολογεί, επομένως, το γεγονός ότι το καθεστώς αυτό αποτέλεσε αντικείμενο δύο χωριστών διοικητικών διαδικασιών (βλ., υπό την έννοια αυτή, απόφαση της 9ης Οκτωβρίου 1984, 91/83 και 127/83, Heineken Brouwerij, Συλλογή 1984, σ. 3435). Αντιθέτως, η λήψη υπόψη του νόμου αριθ. 9/1996 θα είχε καταστήσει δυνατό στην Επιτροπή να λάβει οριστική θέση έναντι του εν λόγω καθεστώτος ενισχύσεων και να καταλήξει, ενδεχομένως, σε διαφορετικά συμπεράσματα.

- 42 Η Επιτροπή ισχυρίζεται, αντιθέτως, ότι το άρθρο 93, παράγραφος 2, της Συνθήκης την υποχρέωνε να κινήσει νέα διαδικασία έναντι του καθεστώτος αυτού των ενισχύσεων, όπως αυτό τροποποιήθηκε με τον νόμο αριθ. 9/1996. Εξάλλου, αν αυτή ήταν υποχρεωμένη να λάβει υπόψη τις επελθούσες τροποποιήσεις σε καθεστώς ενισχύσεων κατά τη διάρκεια της διοικητικής διαδικασίας, τα κράτη μέλη θα μπορούσαν να καθυστερήσουν επ' αόριστον την έκδοση τελικής αποφάσεως.
- 43 Πρέπει να παρατηρηθεί συναφώς ότι, εφόσον η Επιτροπή κίνησε τη διαδικασία του άρθρου 93, παράγραφος 2, της Συνθήκης κατά καθεστώς ενισχύσεων ήδη εφαρμοζόμενου, δεν υποχρεούται να επεκτείνει τη διαδικασία αυτή οσάκις το οικείο κράτος μέλος τροποποιεί το εν λόγω καθεστώς. Πράγματι, στην αντίθετη περίπτωση, το εν λόγω κράτος θα μπορούσε πράγματι να παρατείνει, κατά τη βούλησή του, την εν λόγω διαδικασία και να καθυστερήσει, επομένως, την έκδοση τελικής αποφάσεως.
- 44 Η λύση αυτή δεν αναιρείται από την προπαρατεθείσα απόφαση Heineken Brouwerijen, με την οποία το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η υποχρέωση του άρθρου 93, παράγραφος 3, πρώτη περίοδος, της Συνθήκης να ενημερώνεται η Επιτροπή περί των σχεδίων που αποβλέπουν σε θέσπιση ή τροποποίηση των ενισχύσεων δεν έχει εφαρμογή μόνο στο αρχικό σχέδιο, αλλά εκτείνεται επίσης στις εκ των υστέρων επερχόμενες τροποποιήσεις του σχεδίου αυτού, εξυπακουόμενου ότι οι πληροφορίες αυτές μπορούν να παρασχεθούν στην Επιτροπή στο πλαίσιο των διαβουλεύσεων που επακολουθούν μετά την αρχική ανακοίνωση. Πράγματι, η απόφαση αυτή αναφέρεται στις τροποποιήσεις που ένα σχέδιο ενισχύσεων μπορεί να υποστεί κατά τη διάρκεια της θεσπίσεώς του και η λύση την οποία δίδει δεν μπορεί, επομένως, να εφαρμοστεί σε μια κατάσταση κατά την οποία το καθεστώς ενισχύσεων ίσχυε ήδη όταν η Επιτροπή έλαβε γνώση αυτού.
- 45 Επιπλέον, ακόμη και αν υποθεθεί, όπως ισχυρίζεται η Ιταλική Δημοκρατία, ότι ο νόμος αριθ. 9/1996 κατέστησε πράγματι το καθεστώς ενισχύσεων προς τους αρμοδίους για την εκμετάλλευση πλοίων στη Σαρδηνία σύμφωνο προς το κοινοτικό δίκαιο, η λήψη υπόψη του νόμου αυτού εκ μέρους της Επιτροπής, κατά πάσα περίπτωση, δεν θα είχε επιπτώσεις στην εκ μέρους αυτής εκτίμηση των ενισχύσεων που χορηγήθηκαν βάσει του εν λόγω καθεστώτος όπως αυτό ίσχυε προηγουμένως.

- 46 Επομένως, ο λόγος ακυρώσεως τον οποίο η Ιταλική Δημοκρατία στηρίζει στην έλλειψη ενιαίας διοικητικής διαδικασίας πρέπει να απορριφθεί.

Επί της τροποποιήσεως του αντικειμένου της διαδικασίας (υπόθεση C-15/98)

- 47 Η Ιταλική Δημοκρατία θεωρεί, εντούτοις, ότι η Επιτροπή, αποφασίζοντας να μη λάβει υπόψη τον νόμο αριθ. 9/1996 στην απόφασή της 98/95, ουσιαστικά τροποποίησε το αντικείμενο της κινηθείσας το 1996 διαδικασίας. Συγκεκριμένα, ενώ αρχικά αυτή αφορούσε ένα δήθεν ισχύον καθεστώς ενισχύσεων, η απόφαση που έθεσε τέρμα σε αυτό αφορά καθεστώς του οποίου η εφαρμογή έπαυσε. Όμως, ο έλεγχος της Επιτροπής μπορούσε να ασκηθεί μόνο σε εφαρμοζόμενο καθεστώς ενισχύσεων. Όταν το καθεστώς έπαυσε να ισχύει, ο έλεγχος αυτός δεν έπρεπε να αφορά πλέον το καθεστώς καθεαυτό, αλλά τις ενισχύσεις που πράγματι καταβλήθηκαν βάσει αυτού του τελευταίου.
- 48 Κατά την Ιταλική Δημοκρατία, εξάλλου, αυτό ακριβώς έκανε η Επιτροπή εν προκειμένω όταν, αφού κίνησε τη διαδικασία κατά του καθεστώτος ενισχύσεων όπως ίσχυε βάσει του νόμου αριθ. 11/1988, κατέληξε στο συμπέρασμα, με την απόφασή της 98/95, ότι ήταν ασύμβατα προς την κοινή αγορά τα δάνεια και οι μισθώσεις συνολικού ποσού 12 697 450 000 ΙΤΛ που χορηγήθηκαν σε ναυτιλιακές εταιρίες της Σαρδηνίας. Πάντως, για να μην παραβιαστεί η αρχή της κατ' αντιμωλία διαδικασίας, μια τέτοια τροποποίηση του αντικειμένου της διαδικασίας έπρεπε να περιέλθει σε γνώση της Ιταλικής Κυβερνήσεως και των ενδιαφερομένων ώστε αυτοί να μπορέσουν να υποβάλουν συναφείς παρατηρήσεις και να υπερασπιστούν τα συμφέροντά τους.
- 49 Η Επιτροπή αμφισβητεί, πρώτον, την αρχή που διατυπώνει η Ιταλική Δημοκρατία σύμφωνα με την οποία ο έλεγχός της δεν μπορεί να ασκείται σε καθεστώς ενισχύσεων που έπαυσε να έχει εφαρμογή. Στην πραγματικότητα, δεν αμφισβητείται ότι αυτή έχει το δικαίωμα, προκειμένου να αποκαταστήσει την προγενέστερη κατάσταση, να απαιτήσει την ανάκτηση των ενισχύσεων που καταβλήθηκαν βάσει οιοδήποτε καθεστώτος αντίθετου προς τη Συνθήκη (απόφαση της 29ης Ιανουαρίου 1998, C-280/85, Επιτροπή κατά Ιταλίας, Συλλογή 1988, σ. I-259).

- 50 Η Επιτροπή αρνείται, δεύτερον, ότι τροποποίησε το αντικείμενο της διαδικασίας. Υπενθυμίζει ότι, κατά την επικεφαλίδα της, η ανακοίνωσή της του 1996 περί ενιμερώσεως των ενδιαφερομένων για την κίνηση της διαδικασίας κατά του επίδικου καθεστώτος ενισχύσεων αφορούσε τις ενισχύσεις που οι αρχές στη Σαρδηνία χορήγησαν στους αρμόδιους για την εκμετάλλευση πλοίων στη Σαρδηνία. Η ανακοίνωση υπενθύμιζε επιπλέον την υποχρέωση της Ιταλικής Δημοκρατίας να αποκαταστήσει την προγενέστερη κατάσταση προβαίνοντας στην ανάκτηση των παρανόμως καταβληθεισών ενισχύσεων. Επομένως, δεν μπορούσε να υπάρξει αμφιβολία ότι η διαδικασία δεν αφορούσε κάποιο αόριστο καθεστώς, αλλά συγκεκριμένες ενισχύσεις χορηγηθείσες κατά παραβίαση του κοινοτικού δικαίου.
- 51 Αφενός, πρέπει να υπομνηστεί ότι, στην περίπτωση καθεστώτος ενισχύσεων, η Επιτροπή μπορεί να περιοριστεί στη μελέτη των γενικών χαρακτηριστικών του οικείου καθεστώτος χωρίς να υποχρεούται να εξετάσει κάθε συγκεκριμένη περίπτωση εφαρμογής (βλ., υπό την έννοια αυτή, αποφάσεις της 14ης Οκτωβρίου 1987, 248/84, Γερμανία κατά Επιτροπής, Συλλογή 1987, σ. 4013, σκέψη 18 και της 17ης Ιουνίου 1999, C-75/97, Βέλγιο κατά Επιτροπής, Συλλογή 1999, σ. I-3671, σκέψη 48). Αυτό το δικαίωμα δεν θίγεται από το γεγονός ότι το οικείο καθεστώς ενισχύσεων έπαυσε να ισχύει. Πράγματι, και στην περίπτωση αυτή πρέπει η Επιτροπή να έχει το δικαίωμα εκτιμήσεως του συμβατού του εν λόγω καθεστώτος προς το κοινοτικό δίκαιο βάσει των γενικών χαρακτηριστικών του.
- 52 Αφετέρου, πρέπει να υπομνηστεί ότι, αντίθετα προς τα όσα ισχυρίζεται η Ιταλική Δημοκρατία, η Επιτροπή δεν τροποποίησε το αντικείμενο της διαδικασίας, το οποίο ανέκαθεν αφορούσε το καθεστώς ενισχύσεων προς τους αρμοδίους για την εκμετάλλευση πλοίων στη Σαρδηνία που θεσπίστηκε με τον νόμο αριθ. 20/1951, όπως τροποποιήθηκε με τον νόμο αριθ. 11/1988. Έτσι, η Επιτροπή αναφέρει, στο σημείο VII της αποφάσεώς της 98/95, ότι, συμπερασματικά, το αμφισβητούμενο καθεστώς ενισχύσεων είναι παράνομο και δεν συμβιβάζεται με την κοινή αγορά, υπό το φως δε αυτού του συμπεράσματος πρέπει να αναγνωσθεί το διατακτικό της εν λόγω αποφάσεως (βλ., υπό την έννοια αυτή, απόφαση της 27ης Ιουνίου 2000, C-404/97, Επιτροπή κατά Πορτογαλίας, Συλλογή 2000, σ. I-4897, σκέψη 41).
- 53 Επομένως, ο λόγος ακυρώσεως της Ιταλικής Δημοκρατίας που στηρίζεται στην τροποποίηση της διαδικασίας πρέπει να απορριφθεί.

Επί της ανεπαρκούς αιτιολογίας όσον αφορά τις προϋποθέσεις εφαρμογής του άρθρου 92, παράγραφος 1, της Συνθήκης και την παράβαση της εν λόγω διατάξεως

- 54 Η Ιταλική Δημοκρατία παρατηρεί κατ' αρχάς ότι η απόφαση 98/95 ουδόλως διευκρινίζει τον λόγο για τον οποίο το καθεστώς ενισχύσεων προς τους αρμοδίους για την εκμετάλλευση πλοίων στη Σαρδηνία μπορεί να νοθεύσει ή να απειλήσει να νοθεύσει τον ανταγωνισμό.
- 55 Όσον αφορά την προϋπόθεση επιρρασμού των μεταξύ κρατών μελών εμπορικών συναλλαγών, η απόφαση αυτή αναφέρει στη συνέχεια μόνον ότι η μεταφορά εμπορευμάτων μεταξύ αυτών των τελευταίων και της Σαρδηνίας διεξάγεται σε ποσοστό πλέον του 90 % διά θαλάσσης και ότι το 65 % της τουριστικής κινήσεως (επιβάτες με οχήματα) μεταξύ της Κοινότητας και της Σαρδηνίας ελέγχεται από ναυτιλιακές εταιρίες. Όμως, αφενός, τα υψηλά αυτά ποσοστά αποτελούν απλώς τη φυσική συνέπεια του γεγονότος ότι η Σαρδηνία είναι νησί. Αφετέρου, δεν συνεπάγονται κατ' ανάγκην επιπτώσεις στις μεταξύ κρατών μελών εμπορικές συναλλαγές στο μέτρο που οι εξωτερικές σχέσεις μικρών νήσων μπορούν κάλλιστα να εξαρτώνται εξ ολοκλήρου από τις θαλάσσιες μεταφορές χωρίς, εντούτοις, οι εν λόγω συναλλαγές να θίγονται. Τέλος, ο όγκος των εμπορικών συναλλαγών μεταξύ της Σαρδηνίας και των λοιπών κρατών μελών είναι, κατά πάσαν περίπτωση, ελάχιστος εφόσον 89 % των εμπορευμάτων και 97 % των επιβατών που προέρχονται ή προορίζονται για τη νήσο αυτή διέρχονται διά των ιταλικών λιμένων.
- 56 Η Ιταλική Δημοκρατία συνάγει εξ αυτού ότι η απόφαση 98/95 είναι ανεπαρκώς αιτιολογημένη όσον αφορά την εφαρμογή του άρθρου 92, παράγραφος 1, της Συνθήκης.
- 57 Η Sardegna Lines υποστηρίζει κατ' αρχάς ότι η Επιτροπή παρέβη την τελευταία αυτή διάταξη.

- 58 Παρατηρεί συναφώς ότι, αντίθετα προς τις απαιτήσεις της νομολογίας, η απόφαση δεν περιέχει καμία ένδειξη σχετικά με την κατάσταση της εξεταζομένης αγοράς, το μερίδιο των ενδιαφερομένων επιχειρήσεων στην αγορά αυτή, τις εξαγωγές τους και τα ρεύματα των εμπορικών συναλλαγών μεταξύ των κρατών μελών.
- 59 Το γεγονός αυτό βαρύνει ακόμη περισσότερο, καθόσον η οικεία αγορά δεν είναι αυτή των εμπορευμάτων ή των τουριστικών κινήσεων, αλλά η αγορά των μεταφορών από και προς τη Σαρδηνία. Όμως, δυνάμει του άρθρου 6, παράγραφος 2, του κανονισμού (ΕΟΚ) 3577/92 του Συμβουλίου, της 7ης Δεκεμβρίου 1992, για την εφαρμογή της αρχής της ελεύθερης κυκλοφορίας των υπηρεσιών στις θαλάσσιες μεταφορές στο εσωτερικό των κρατών μελών (θαλάσσιες ενδομεταφορές-καμποτάζ) (ΕΕ L 364, σ. 7), οι θαλάσσιες ενδομεταφορές σε σχέση με τα νησιά της Μεσογείου θα ελευθερώνονταν μόνον από 1ης Ιανουαρίου 1999. Έως την ημερομηνία αυτή δεν θα υπήρχε, επομένως, κανένας κίνδυνος το καθεστώς των ενισχύσεων προς τους αρμοδίους για την εκμετάλλευση πλοίων στη Σαρδηνία να νοθεύσει ή να απειλήσει να νοθεύσει τον ανταγωνισμό μεταξύ Ιταλών επιχειρηματιών ούτε να επηρεάσει τις μεταξύ κρατών μελών εμπορικές συναλλαγές.
- 60 Προβάλλοντας τα ίδια επιχειρήματα, η Sardegna Lines ισχυρίζεται επίσης ότι η Επιτροπή αιτιολόγησε ανεπαρκώς, συναφώς, την απόφαση 98/95.
- 61 Η Επιτροπή υποστηρίζει κατ' αρχάς ότι οι ενισχύσεις στις ναυτιλιακές εταιρίες της Σαρδηνίας χορηγούνται επιλεκτικώς και ότι νοθεύουν, επομένως, κατ' ανάγκη τον ανταγωνισμό. Ισχυρίζεται στη συνέχεια ότι η Σαρδηνία είναι μία από τις τρεις μεγαλύτερες νήσους της Μεσογείου, ότι η πρόσβαση σ' αυτή θαλασσίως είναι δυνατή τόσο από την ιταλική χερσόνησο όσο και από τη Γαλλία και την Ισπανία οι οποίες έχουν επίσης ναυτιλιακές εταιρίες και ότι, συνεπώς, ο επηρεασμός των μεταξύ των κρατών μελών εμπορικών συναλλαγών είναι βέβαιος.
- 62 Τέλος, κατά την Επιτροπή, ο κανονισμός 3577/92 είναι εν προκειμένω αλιστευλής. Συγκεκριμένα, αυτός δεν αφορά, εξ ορισμού, τις θαλάσσιες μεταφορές μεταξύ κρατών μελών, τα οποία είναι τα μόνα που αφορά η προϋπόθεση του άρθρου 92,

παράγραφος 1, της Συνθήκης σχετικά με τον επηρεασμό των εμπορικών συναλλαγών. Όμως, οι εταιρίες της Σαρδηνίας, δικαιούχοι των ενισχύσεων, μπορούσαν επίσης να ασκούν τις δραστηριότητές τους στις θαλάσσιες γραμμές με τη Γαλλία ή την Ισπανία. Εξάλλου, ο κανονισμός 3577/92 δεν αποκλείει την ύπαρξη ανταγωνισμού μεταξύ επιχειρήσεων στην αγορά των θαλασσίων μεταφορών μεταξύ της Σαρδηνίας και της ιταλικής χερσονήσου. Έτσι, και πριν από την 1η Ιανουαρίου 1999, οι μη ιταλικές εταιρίες είχαν το δικαίωμα να πραγματοποιούν υπηρεσίες θαλασσίων ενδομεταφορών στην Ιταλία νηολογώντας τα πλοία τους στο εν λόγω κράτος μέλος, χωρίς εντούτοις να τυγχάνουν της εφαρμογής του καθεστώσ των ενισχύσεων προς τους αρμόδιους για την εκμετάλλευση πλοίων στη Σαρδηνία. Εν πάση περιπτώσει, το εν λόγω καθεστώς εξακολουθούσε να παράγει τα αποτελέσματά του πέραν της 1ης Ιανουαρίου 1999.

63 Εκ προοιμίου, πρέπει να παρατηρηθεί ότι, επικαλούμενη παράβαση του άρθρου 92, παράγραφος 1, της Συνθήκης, η Sardegna Lines αιτιάται επίσης την Επιτροπή ότι δεν αιτιολόγησε επαρκώς την απόφαση 98/95 έναντι της διατάξεως αυτής.

64 Πρέπει στη συνέχεια να υπομνησθεί ότι το άρθρο 92, παράγραφος 1, της Συνθήκης ορίζει ότι οι ενισχύσεις που χορηγούνται υπό οποιαδήποτε μορφή από τα κράτη ή με κρατικούς πόρους και που νοθεύουν ή απειλούν να νοθεύσουν τον ανταγωνισμό με την ευνοϊκή μεταχείριση ορισμένων επιχειρήσεων ή ορισμένων κλάδων παραγωγής είναι ασυμβίβαστες με την κοινή αγορά, κατά το μέτρο που επηρεάζουν το μεταξύ κρατών μελών εμπόριο.

65 Εξάλλου, κατά πάγια νομολογία, η απαιτούμενη από το άρθρο 190 της Συνθήκης ΕΚ (νυν άρθρο 253 ΕΚ) αιτιολογία πρέπει να προσαρμόζεται στη φύση της οικείας πράξεως και να εκθέτει κατά τρόπο σαφή και μη διφορούμενο τη συλλογιστική του εκδόντος την πράξη κοινοτικού οργάνου, κατά τρόπο που να παρέχει τη δυνατότητα στους μεν ενδιαφερομένους να γνωρίζουν τους λόγους που δικαιολογούν τη λήψη του μέτρου, στο δε αρμόδιο δικαιοδοτικό όργανο να ασκεί τον έλεγχό του. Η υποχρέωση αιτιολογήσεως πρέπει να εκτιμάται αναλόγως των περιστάσεων της συγκεκριμένης περιπτώσεως, και ιδίως του περιεχομένου της πράξεως, της φύσεως

των προβαλλομένων λόγων και του συμφέροντος που ενδέχεται να έχουν προς παροχή διευκρινίσεων οι αποδέκτες ή άλλα πρόσωπα τα οποία η πράξη αφορά άμεσα και ατομικά. Η αιτιολογία δεν απαιτείται να εξειδικεύει όλα τα ουσιώδη πραγματικά και νομικά στοιχεία, καθόσον το ζήτημα αν η αιτιολογία μιας πράξεως ικανοποιεί τις επιταγές του άρθρου 190 της Συνθήκης πρέπει να εκτιμάται όχι μόνο βάσει της διατυπώσεώς της αλλά και του πλαισίου στο οποίο εντάσσεται καθώς και του συνόλου των κανόνων δικαίου που διέπουν το σχετικό θέμα (βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 2ης Απριλίου 1998, C-367/95 P, Επιτροπή κατά Sytraval και Brink's France, Συλλογή 1998, σ. I-1719, σκέψη 63).

66 Όσον αφορά ειδικότερα απόφαση στον τομέα των κρατικών ενισχύσεων, το Δικαστήριο έκρινε ότι, μολονότι, σε ορισμένες περιπτώσεις, είναι μεν δυνατόν να προκύπτει, από τις ίδιες τις συνθήκες υπό τις οποίες χορηγήθηκε η ενίσχυση, ότι αυτή είναι ικανή να επηρεάσει το μεταξύ κρατών μελών εμπόριο και να νοθεύσει ή να απειλήσει να νοθεύσει τον ανταγωνισμό, παρ' όλ' αυτά η Επιτροπή οφείλει τουλάχιστον να αναφέρει τις συνθήκες αυτές στις αιτιολογικές σκέψεις της αποφάσεώς της (αποφάσεις της 13ης Μαρτίου 1985, 296/82 και 318/82, Κάτω Χώρες και Leeuwarder Papierwarenfabriek κατά Επιτροπής, Συλλογή 1985, σ. 809, σκέψη 24, και της 24ης Οκτωβρίου 1996, C-329/93, C-62/95 και C-63/95, Γερμανία κ.λπ. κατά Επιτροπής, Συλλογή 1996, σ. I-5151, σκέψη 52).

67 Όμως, εν προκειμένω, όπως τόνισε η Ιταλική Δημοκρατία, η απόφαση 98/95 στερείται αιτιολογίας όσον αφορά τον επηρεασμό του ανταγωνισμού από το καθεστώς των ενισχύσεων προς τους αρμοδίους για την εκμετάλλευση των πλοίων στη Σαρδηνία. Πράγματι, μια τέτοια αιτιολογία δεν μπορεί να προκύψει μόνον από τον ισχυρισμό ότι η ενίσχυση είναι επιλεκτική και επιφυλάσσεται στον ναυτιλιακό κλάδο στη Σαρδηνία. Εξάλλου, οι πλευρές αυτές της εν λόγω αποφάσεως αφορούν λιγότερο την προϋπόθεση της στρεβλώσεως του ανταγωνισμού απ' ό,τι την προϋπόθεση της ειδικότητας που συνιστά ένα από τα άλλα χαρακτηριστικά της εννοίας της κρατικής ενισχύσεως (βλ. προπαρατεθείσα απόφαση Βέλγιο κατά Επιτροπής, σκέψη 26).

68 Ως προς την προϋπόθεση που αφορά την επίπτωση επί των εμπορικών συναλλαγών μεταξύ κρατών μελών, η Επιτροπή αναφέρει στην απόφαση 98/95 ότι οι ενισχύσεις προς τους αρμοδίους για την εκμετάλλευση πλοίων στη Σαρδηνία έχουν επίπτωση επί των εμπορικών συναλλαγών μεταξύ κρατών μελών στο μέτρο που οι εμπορικές

μεταφορές μεταξύ αυτών και της Σαρδηνίας διεξάγονται σε ποσοστό πλέον του 90 % διά θαλάσσης και που 65 % των τουριστικών κινήσεων (επιβάτες με οχήματα) μεταξύ της Κοινότητας και της Σαρδηνίας ελέγχεται από ναυτιλιακές εταιρίες.

- 69 Με τον τρόπο αυτό, η Επιτροπή ασφαλώς τόνισε τη σημασία της θαλάσσιας μεταφοράς για τις εμπορικές συναλλαγές μεταξύ της Σαρδηνίας και της υπόλοιπης Κοινότητας. Πάντως, δεν προσεκόμισε το ελάχιστο στοιχείο σχετικά με τον ανταγωνισμό στον οποίο επιδίδονται οι ναυτιλιακές εταιρίες της Σαρδηνίας και εκείνες που είναι εγκατεστημένες σε άλλα κράτη μέλη εκτός της Ιταλικής Δημοκρατίας. Επομένως, η Επιτροπή παρέλειψε να λάβει υπόψη, συναφώς, το γεγονός ότι, έως την 1η Ιανουαρίου 1999, οι θαλάσσιες ενδομεταφορές με τα νησιά της Μεσογείου αποκλείονταν από την απελευθέρωση των υπηρεσιών θαλασσίας μεταφοράς στο εσωτερικό των κρατών μελών.
- 70 Ασφαλώς, κατά τη διάρκεια της ενώπιον του Δικαστηρίου διαδικασίας, η Επιτροπή προέβαλε ορισμένα στοιχεία αποσκοπούσα να αποδείξει ότι το τελευταίο αυτό γεγονός δεν μπορούσε να αποκλείσει κάποια επίπτωση στις εμπορικές συναλλαγές με αντικείμενο τις υπηρεσίες θαλάσσιας μεταφοράς μεταξύ της Σαρδηνίας και ορισμένων άλλων κρατών μελών εκτός της Ιταλικής Δημοκρατίας, ειδικότερα, του Βασιλείου της Ισπανίας και της Γαλλικής Δημοκρατίας. Πάντως, η αιτιολογία αυτή δεν περιλαμβάνεται στην απόφαση 98/95.
- 71 Η Επιτροπή υποστήριξε επίσης, ενώπιον του Δικαστηρίου, ότι το καθεστώς των ενισχύσεων προς τους αρμοδίους για την εκμετάλλευση πλοίων στη Σαρδηνία επηρεάζει ακόμη περισσότερο τις εμπορικές συναλλαγές μεταξύ κρατών μελών, καθόσον πολλές από τις συμπληρωματικές προϋποθέσεις που θεσπίστηκαν με τον νόμο αριθ. 11/1988 παραβιάζουν τις θεμελιώδεις αρχές της ελευθερίας εγκαταστάσεως και της απαγορεύσεως οποιασδήποτε διακρίσεως λόγω ιθαγενείας.
- 72 Εντούτοις, πρέπει να παρατηρηθεί ότι, στα σημεία I και VI της αποφάσεως 98/95, η Επιτροπή βασίζεται στις φερόμενες αυτές παραβιάσεις μόνο για να αποφύγει οποιοδήποτε ενδεχόμενο εφαρμογής των εξαιρέσεων του άρθρου 92, παράγραφοι 2 και 3, της Συνθήκης.

- 73 Εν όψει των προεκτεθέντων, ο λόγος ακυρώσεως που βασίζεται στην ανεπαρκή αιτιολογία της αποφάσεως 98/95 έναντι των προϋποθέσεων εφαρμογής του άρθρου 92, παράγραφος 1, της Συνθήκης πρέπει να γίνει δεκτός.
- 74 Συνεπώς, χωρίς να είναι αναγκαίο να εξεταστούν οι λοιποί λόγοι ακυρώσεως, τους οποίους προέβαλαν η Ιταλική Δημοκρατία και η Sardegna Lines, η απόφαση 98/95 πρέπει να ακυρωθεί.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 75 Κατά το άρθρο 69, παράγραφος 2, του Κανονισμού Διαδικασίας, ο ηττηθείς διάδικος καταδικάζεται στα δικαστικά έξοδα εφόσον υπήρχε σχετικό αίτημα. Δυνάμει της παραγράφου 3 της ίδιας διατάξεως, το Δικαστήριο μπορεί να κατανείμει τα έξοδα ή να αποφασίσει ότι κάθε διάδικος φέρει τα δικαστικά του έξοδα σε περίπτωση μερικής ήττας των διαδίκων ή εφόσον συντρέχουν εξαιρετικοί λόγοι.
- 76 Εν προκειμένω, η προσφυγή της Ιταλικής Δημοκρατίας κατά της αποφάσεως της 14ης Νοεμβρίου 1997 απορρίπτεται ως απαράδεκτη. Αντιθέτως, οι προσφυγές της Ιταλικής Δημοκρατίας και της Sardegna Lines κατά της αποφάσεως 98/95 γίνονται δεκτές.
- 77 Συνεπώς, πρέπει να αποφασιστεί ότι στην υπόθεση C-15/98 η Ιταλική Δημοκρατία και η Επιτροπή φέρουν εκάστη τα δικά της έξοδα, ενώ στην υπόθεση C-105/99 η Επιτροπή φέρει όλα τα δικαστικά έξοδα.

Για τους λόγους αυτούς,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (έκτο τμήμα)

αποφασίζει:

- 1) Η προσφυγή της Ιταλικής Δημοκρατίας που βάλλει κατά του εγγράφου της 14ης Νοεμβρίου 1997, με το οποίο η Επιτροπή την ενημέρωσε για την απόφασή της να κινήσει τη διαδικασία του άρθρου 93, παράγραφος 2, της Συνθήκης ΕΚ (νυν άρθρου 88, παράγραφος 2, ΕΚ) κατά των ενισχύσεων στον ναυτιλιακό κλάδο (δάνεια/μισθώσεις με προνομιακούς όρους για την αγορά, μετασκευή και επισκευή πλοίων): τροποποίηση του καθεστώτος ενισχύσεων δυνάμει του C 23/96 (πρώην NN 181/95), απορρίπεται ως απαράδεκτη.

- 2) Ακυρώνει την απόφαση 98/95/ΕΚ της Επιτροπής, της 21ης Οκτωβρίου 1997, σχετικά με τις ενισχύσεις που χορηγούνται από την Περιφέρεια της Σαρδηνίας (Ιταλία) προς τον ναυτιλιακό κλάδο στη Σαρδηνία.

- 3) Στην υπόθεση C-15/98, η Ιταλική Δημοκρατία και η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων φέρουν, εκάστη, τα δικά τους έξοδα.

- 4) Στην υπόθεση C-105/99, καταδικάζει την Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων στα δικαστικά έξοδα.**

Gulmann

Puissochet

Macken

Δημοσιεύθηκε σε δημόσια συνεδρίαση στο Λουξεμβούργο στις 19 Οκτωβρίου 2000.

Ο Γραμματέας

Ο Πρόεδρος του έκτου τμήματος

R. Grass

C. Gulmann